

Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları

Yayın No. 621
İSAM Yayınları 152
İlmî Araştırmalar Dizisi 63

© Her hakkı mahfuzdur.

İSLÂM FELSEFESİ -Tarih ve Problemler-
editör

M. Cüneyt Kaya

TDV İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM)
tarafından yayına hazırlanmıştır.
İcadiye-Bağlarbaşı Cad. 40 Üsküdar/İstanbul
Tel. 0216. 474 0850
www.isam.org.tr yayin@isam.org.tr

Bu kitap
İSAM Yönetim Kurulu'nun 21.10.2011 tarihli ve
2011/19 sayılı kararıyla basılmıştır.

Birinci Basım: Ekim 2013
Yedinci Basım: Temmuz 2019
ISBN 978-975-389-862-1

Basım, Yayın ve Dağıtım

TDV Yayın Matbaacılık ve Tic. İşl.
Ostim OSB Mahallesi, 1256 Caddesi, No: 11
Yenimahalle/Ankara
Tel. 0312. 354 91 31 (pbx) Faks. 0312. 354 91 32
bilgi@tdv.com.tr
Sertifika No. 15402

İslâm felsefesi -tarih ve problemler- / M. Cüneyt Kaya (ed.). – 7. bs. – Ankara :
Türkiye Diyanet Vakfı, 2019.
879 s. ; hrt. ; 24 cm. – (Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları ; 621. İSAM Yayınları ;
152 . İlmî Araştırmalar Dizisi ; 63)

Dizin ve kaynakça var.
ISBN 978-975-389-862-1

İçindekiler

TAKDİM 13

1

GİRİŞ:

İSLÂM FELSEFESİNİN MAHİYETİ ÜZERİNE 15

M. Cüneyt Kaya

2

ANTİK-HELENİSTİK BİRİKİMİN İSLÂM DÜNYASINA İNTİKALI:
ARİSTOTELESÇİ FELSEFENİN ÜÇ BÜYÜK DÖNÜŞÜM EVRESİ 37

İbrahim Halil Üçer

Aristoteles Külliyatının Tasnifi ve Erken Dönem Aristoteles Şerhleri 40

Aristotelesçi Kapalı Evren Tabakalarında İlk Kırılma:

İskender'in Fiziksel Nedenliğe Dayalı Birlik Arayışı 45

Yeni Eflâtuncu Dönüşüm: Âlemdeki Ontolojik Tabakaların Aklılığe

Dayalı Birliği ve Metafizik Nedenlik 51

Felsefenin İslâm Dünyasına İntikali ve Çeviriler Dönemi 70

3

KİNDİ: İSLÂM DÜNYASININ FELSEFEYLE TANIŞMASI 91

Mahmut Kaya

Hayatı ve Eserleri 92

Yöntem 96

Metafizik ve Kozmoloji 99

Psikoloji ve Bilgi Teorisi 108

Kindî'nin Mirası 114

4

EBÛ BEKİR ER-RÂZÎ:

İLHÂDIN GÖLGESİNDE BİR FİLOZOF 119

Hüseyin Karaman

Hayatı ve Eserleri 120

Felsefî Düşüncesi 122

İlhâd İthamı ve Râzî'nin Dine Bakışı 136

5

FÂRÂBÎ VE BAĞDAT MEŞŞÂÎ OKULU 145

Yaşar Aydınlı

Hayatı ve Eserleri 146

Felsefesinin Genel Yapısı 148

Fârâbî Felsefesinin Merkezî Kavramı Olarak Mutluluk 152

İlimlerin Sınıflandırılması 155

Metafizik ve Kozmoloji 156

Psikoloji: Nefis ve Akıl 160

Toplum, Siyaset ve Din 169

Fârâbî'nin Mirası: Bağdat Meşşâî Okulu 175

6

İHVÂN-I SAFÂ:

DİN-FELSEFE İLİŞKİSİ VE SİYASET 183

*Fatih Toktaş*Tarihî Bağlamında İhvân-ı Safâ ve *Risâleler* 183

İhvân-ı Safâ'ya Göre Din-Felsefe İlişkisi 191

İhvân-ı Safâ'nın Siyaset Anlayışı 206

İhvân-ı Safâ'nın Etkileri 212

7

İBN MİSKEVEYH:

YENİ EFLÂTUNCU METAFİZİK VE AHLÂK 221

Cahid Şenel

Tanrı Tasavvuru ve Hareket Delili 223

Tanrı-Âlem İlişkisi: Sudûr 229

Ahlâk Felsefesi 236

8**İBN SİNÂ VE İBN SİNÂ OKULU** 251*Ömer Mahir Alper*

Hayatı ve Eserleri 253

Nefis Teorisi: İnsanı Nefsin Mahiyeti ve Akıl 257

Metafizik ve Tanrı'nın Kamıtanması Sorunu 265

İbn Sînâ Okulu 276

9**GAZZÂLÎ:****HAKİKAT ARAYIŞI VE TECDİD ARASINDA BİR HAYAT** 289*Fehrullah Terkan*

Epistemik Şüphe: Entelektüel Tatmin ve Hakikat Arayışı 293

Toplumsal Projenin Altyapı Hazırlığı: Rakiplerin Tasfiye Edilmesi 296

Toplumsal Sorumluluk Hassasiyeti: Müceddid Gazzâlî 306

10**İBN BÂCCE VE İBN TUFEYL:****FELSEFE ENDÜLÜS'TE** 329*Burhan Köroğlu*

İbn Bâcce 331

İbn Tufeyl 352

11**İBN RÜŞD:****BİR DENGE FİLOZOFU** 365*Hüseyin Sarıoğlu*

Hayatı ve Eserleri 367

Yöntem 370

Sebeup-Sebepli İlişkisi 373

Din-Felsefe İlişkisi 376

Tanrı-Âlem İlişkisi 386

Etkileri 389

12

SÜHREVERDÎ VE İŞRÂKÎLİK 397

A. Kamil Cihan

- Hayatı ve Eserleri 398
- İşrâkî Düşüncenin Kaynakları 403
- İşrâkî Metodoloji 405
- İşrâkî Felsefenin İnşası 407
- Nurlar İlmi 408
- Huzurî Bilgi 417
- Meşşât Felsefenin Tenkidi 420
- Felsefî Bir Gelenek Olarak İşrâkîlik 421

13

**FAHREDDİN ER-RÂZÎ:
KÜLLÎ PERSPEKTİFLER ARASINDA** 429

Eşref Altaş

- Râzî'nin Hayatı ve Eserleri: Küllî Perspektifler Arasında Bir Yolculuk 430
- Râzî'nin Yöntem Eleştirileri ve Küllî Yöntemlerin Tasnifi 435
- Râzî'nin İbn Sînâ Eleştirileri: Küllî İlimler Olarak Kelâm ve Felsefenin Karşılaşma Alanları 445

14

**NASÎRUDDİN ET-TÜSÎ:
İBN SÎNÂCILIĞIN KELÂMLA SENTEZİ** 465

Agil Şirinov

- Tüsî'nin Entelektüel Biyografisi 466
- Tüsî'nin Düşünce Dünyası 476

15

**İBNÜ'L-ARABÎ VE SADREDDİN KONEVÎ:
İLİMLERİN TEDÂHÜL DEVRİNDE TASAVVUF VE FELSEFE** 503

Ekrem Demirli

- XIII. Yüzyılda Tasavvuf Düşüncesi: Metafizik ve Tasavvuf 507
- Tasavvufun İsim Arayışı 512
- Tasavvufun Yeniden Tarifi: Metafiziği Anlamak 515
- Tasavvufun Yeniden İnşası: Metafizikte Mevzu, Mesele ve Mebâdi 518
- İbnü'l-Arabî ve Takipçilerinin Metafizik Sorunları 522
- İbnü'l-Arabî ve Konevî Sonrasında Metafizik Düşünce 537

16

MANTIK:

TANIM VE ÖNERME 541

İbrahim Çapak

Aristoteles'ten İslâm Dünyasına Mantığın Serüveni 542

Tanım 549

Önerme 554

17

PSİKOLOJİ:

NEFİS VE AKIL 569

Atilla Arkan

Psikolojinin Konumu 572

Nefsin Tanımı 574

Nefsin Güçleri 579

18

METAFİZİK:

VARLIK VE TANRI 603

Ömer Türker

Kindî ve Çevresi 606

Fârâbî 608

Sözde Fârâbî Okulu ve Sicistânî 612

İhvân-ı Safâ 614

Âmirî 620

İbn Sînâ 626

İbn Sînâ Sonrası: Gazzâlî, Sühreverdî, İbn Rüşd, Râzî ve Konevî 644

19

AHLÂK:

MUTLULUK VE ERDEM 655

Hasan Hüseyin Bircan

İslâm Medeniyetinde Ahlâk Düşüncesinin Gelişimi ve Felsefî Ahlâk 656

Ahlâkın Temellendirilişi ve İlimler Tasnifindeki Yeri 660

Ahlâkî Özne Olarak İnsan 662

Ahlâkî Eylemin Meydana Geliş Mekanizması 664

Ahlâkî Eylemin Gayesi 669

Erdemlerin ve Erdemsizliklerin Tespiti ve Çeşitleri 676

20

SİYASET:

FELSEFE, DİN VE ŞEHİR 685

Şenol Korkut

Amelî Akıl ve Amelî Felsefe 689

Doğal ve İradî Bir Varlık Olarak İnsan ve Devlet 696

Cumhuriyet'in Evreninde Güncel Yorumlar: İbn Rüşd 716

21

ENTELEKTÜEL İLGİLERİN KESİŞİM NOKTASINDA

FELSEFE VE FELSEFE EĞİTİMİ 725

Mustakim Arıcı

Antik Dönemden Kalan Miras: İskenderiye'de Tıp
ve Felsefe Öğrenimi 728

İslâm Döneminde Felsefe Nasıl Öğrenilir? 731

Felsefe Nerede Öğrenilir? 748

Medrese ve Felsefe 756

Ek 1

ARAPÇA'YA TERCÜME EDİLEN YUNANCA FELSEFÎ ESERLER 777

Dimitri Gutas

Ek 2

İSLÂM FİLOZOFLARININ TÜRKİYE'DE

NEŞİR VE TERCÜME EDİLEN ESERLERİ BİBLİYOGRAFYASI 799

M. Cüneyt Kaya

Dizin 847

Takdim

Türkiye’de İslâm felsefesi alanında yoğunlaşan ve ciddi bir seviyeye ulaşan akademik birikimi bir araya getirerek, bu alanda eksikliği uzun yıllardır hissedilen telif bir başvuru eseri ortaya koymak amacıyla hazırlanan bu kitap, İslâm felsefesinin klasik dönemini (VIII.-XII. yüzyıllar), tarihî ve problematik açılardan ele almak üzere tasarlanmıştır. Yirmi bir bölümden oluşan kitabın İslâm felsefesinin mahiyeti meselesini ele alan giriş bölümünün ardından ilk olarak İslâm felsefesinin Antik ve Helenistik dünyadan tevârüs ettiği felsefî birikim değerlendirilerek bu birikimin İslâm medeniyetine nasıl aktarıldığı incelenmiştir. Bu bölümün devamında ise klasik dönemin öne çıkan on bir filozofu (Kindî, Ebû Bekir er-Râzî, Fârâbî, İhvân-ı Safâ, İbn Miskeveyh, İbn Sînâ, Gazzâlî, İbn Bâcce ve İbn Tufeyl, İbn Rüşd, Sühreverdî) müstakil bölümlerde irdelenmiş, klasik sonrası dönemde (XIII.-XIX. yüzyıllar) felsefenin geçirdiği serüvenin mahiyeti hakkında ise Fahreddin er-Râzî ve Nasîruddin et-Tûsî ile İbnü’l-Arabî ve Sadreddin Konevî’ye dair bölümler aracılığıyla okuyucuya genel bir çerçeve sunulmuş ve çalışılmıştır.

Kitabın “tarihî” kısmını oluşturan bu bölümlerde, filozofların hayatları ve eserleri hakkında ana hatlarıyla bilgi verilmiş, her filozofun öne çıkan felsefî görüşleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Felsefenin temel alanlarının (mantık, psikoloji, metafizik, ahlâk ve siyaset) incelendiği, kitabın geri kalan bölümlerinde ise her bir alanın, İslâm felsefesine intikal eden literatürü ve problemleri hakkında bilgi verildikten sonra bu meselelerin İslâm filozofları tarafından ele alınmış şekilleri ayrıntılı bir şekilde ortaya konulmuştur. Dikkatli okuyucunun hemen farkedeceği üzere, klasik dönemde felsefenin kapsamında yer alan tabiat ve matematik bilimleri kitapta ele alınmamaktadır. Bu durum kitap açısından bir eksiklik olsa da Türkiye’deki İslâm felsefesi çalışmalarının

yoğunlaştığı ve dolayısıyla ihmal ettiği alanları göstermesi bakımından da manidardır. Kitabın son bölümü ise felsefenin İslâm medeniyetinde hangi yollarla öğrenildiği ve öğretildiği konusuna tahsis edilmiş olup, klasik sonrası dönemde felsefenin farklı entelektüel gelenekler üzerindeki etkisini görmek açısından önemli veriler sunmaktadır. Ek bölümlerde ilk olarak, tercüme hareketi yoluyla Arapça'ya tercüme edilen Yunanca felsefî eserlere dair bir listeye, ardından da kitapta müstakil olarak ele alınan İslâm filozoflarının Türkiye'de neşir ve tercüme edilen eserlerine dair bibliyografik bir çalışmaya yer verilmiştir.

Teşekkür sadedinde, ilk olarak, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM) başkan yardımcılığı sırasında böyle bir kitap fikrini gündeme getirerek bütün tereddütlerime rağmen beni editörlük konusunda ikna eden Doç.Dr. Ömer Türker'in ismini anmalıyım. Yoğun mesailerine rağmen bu esere yazılarıyla katkıda bulunan kıymetli ilim adamlarına bilhassa müteşekkirim. Kimi zaman sıkı(cı) hale geldiğini bildiğim takibimi ve sınırlarımı zorlayarak yazılarına yaptığım müdahaleleri hoşgördüklerini ümit ediyorum. Kitabın yayını konusundaki ilgi ve hassasiyetleri için İSAM başkanı Prof.Dr. M. Âkif Aydın'ın şahsında tüm emek sahiplerine, özellikle de başkan yardımcısı Doç.Dr. M. Suat Mertoğlu'na teşekkür etmek ise benim için zevkle ifa edilmesi gereken bir borçtur.

Gayret bizden, başarı Allah'tan...

M. Cüneyt Kaya

Üsküdar, Eylül 2013